

УДК 347.551

Є. А. Ваштареваздобувач кафедри цивільного права № 1
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого**ПОМИЛКА ПОТЕРПІЛОГО ЯК УМОВА
ВИНИКНЕННЯ КОНДИКЦІЙНОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ**

Стаття присвячена дослідженню помилки потерпілого як однієї з умов виникнення зобов'язання з безпідставного збагачення (відомого також як кондикційне зобов'язання). Обґрунтовується, що у випадку, коли причиною збагачення слугує поведінка потерпілого, суд має досліджувати суб'єктивне ставлення потерпілого до власних дій. Якщо потерпілий, знаючи, що він не має обов'язків по відношенню до набувача, тим не менше умисно надав останньому предмет збагачення, – кондикційне зобов'язання не повинно виникати. Для виникнення кондикційного зобов'язання дії потерпілого щодо передання предмета збагачення мають бути вчиненими внаслідок помилки.

Ключові слова: помилка, кондиція, безпідставне збагачення, правова визначеність, квазіконтракти.

Постановка проблеми. Зобов'язання з набуття, збереження майна без достатньої правової підстави (кондикційне зобов'язання), як і будь-яке правовідношення, виникає з певного юридичного факту. Під час характеристики цього правопороджуючого юридичного факту в українській цивілістичній літературі зазвичай вказують, що його елементами є: (а) наявність збагачення на стороні набувача; (б) той факт, що це збагачення відбулося за рахунок потерпілого; (в) відсутність достатньої правової підстави для такого збагачення. Аналогічної позиції дотримується й судова практика. Проте наведені елементи юридичного факту всі мають об'єктивну природу; відтак поза увагою залишається суб'єктивна сторона, яка, на наше переконання, має істотне значення для вирішення питання про те, чи виникає в тому або іншому конкретному випадку кондикційне зобов'язання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській цивілістиці останніх років проблематиці кондикційних зобов'язань було присвячено роботи таких учених, як: І.Е. Берестова, І.В. Венедіктова, І.М. Гончаров, В.М. Ігнатенко, Б.П. Карнаух, Г.В. Пучкова та ін. Однак варто зауважити, що суб'єктивній стороні кондикційного зобов'язання приділяється

недостатньо уваги. Окрім того, дослідження суб'єктивної сторони в розвідках українських учених і вчених із простору країн СНД має однобокий характер: у фокусі – лише суб'єктивна сторона поведінки набувача¹; натомість поза увагою залишається суб'єктивне ставлення до власних дій із боку потерпілого (див. наприклад: [1]). Разом із тим це питання має особливу гостроту з огляду, зокрема, на цілковиту відсутність його законодавчого регулювання в ЦК України.

Мета статті – на основі аналізу правозастосовної практики українських судів, компаративно-правового методу дослідження, а також методу наукового моделювання визначити, яке значення має помилка потерпілого для вирішення питання про те, чи виникло кондикційне зобов'язання в тому або іншому конкретному випадку.

Виклад основного матеріалу. Уявімо таку гіпотетичну ситуацію. Компанія, що провадить різноманітні ландшафтні роботи, не питаючи дозволу власника земельної ділянки і без його відома, на прибудинковій території здійснює укладання рулонного газону, облаштовує доріжки,

¹ Це питання порушується, зазвичай, у контексті проблематики розмежування кондикційних і деліктних зобов'язань: відповідно до поширеної точки зору в разі наявності вини в діях набувача зобов'язання є деліктним; якщо ж поведінка набувача є безвинною – кондикційним.

клумби, розарії і т. д. Коли власник це виявляє, компанія виставляє йому рахунок за проведені роботи. Заперечуючи проти виставленого рахунка, власник посилається на те, що він не замовляв зазначених робіт і жодних договорів із компанією не укладав. На що компанія, у свою чергу, зазначає, що, хоча договору і не було, однак якщо залишити ці роботи неоплаченими, то на стороні власника землі виникне безпідставне збагачення, а отже, незважаючи на відсутність договору, власник мусить оплатити вартість виконаних ландшафтних робіт відповідно до положень про кондикційні зобов'язання (глава 83 ЦК України).

Нахабство компанії в цій ситуації не може не викликати справедливого обурення. Утім, формально положення ЦК України не дають підстав для відмови в задоволенні вимоги компанії, адже відповідно до ч. 2 ст. 1212 положення про кондикцію «застосовуються незалежно від того, чи безпідставне набуття або збереження майна було результатом поведінки набувача майна, потерпілого, інших осіб чи наслідком події».

Цілком очевидно, що коли пристати на позицію, обстоювану компанією, це відкриває шлях для грубого нав'язування підприємцями своїх послуг і робіт «мимовільним клієнтам». А це – істотне порушення принципів ринкової економіки, заснованих на вільному товарообороті. Для того, аби усунути таку економічну загрозу, європейські правопорядки передбачають у правилах про кондикцію пряме застереження про те, що умисна поведінка потерпілого, якому достеменно відомо про відсутність у нього зобов'язань щодо набувача, виключає кондикційну вимогу. Так, наприклад, відповідно до ст. 814 ЦК Німеччини «повернення наданого на виконання зобов'язання не може вимагатися, якщо особа, котра здійснила надання, знала, що вона не зобов'язана до цього». Відповідно до п. в ч. 1 ст. VII. – 2:101 Проекту загальної системи підходів (DCFR) збагачення не вважається безпідставним, якщо «зубожіла особа погодилася на зубожіння вільно і за відсутності помилки».

У реаліях української правозастосовної практики існує ціла категорія справ, знач-

ною мірою подібних до описаної вище гіпотетичної ситуації, – це справи, пов'язані зі стягненням заборгованості за різноманітні комунальні послуги, надані за відсутності укладеного між сторонами договору. В якості зразкової можна навести справу № 913/90/15. За обставинами цієї справи відповідач – ПП «Ромалекс» – використовувало вбудоване нежитлове приміщення в житловому будинку на підставі договору оренди, в якому передбачалося, що «орендар самостійно сплачує комунальні послуги». Уклавши зазначений договір у квітні 2012 р., ПП «Ромалекс» звернулось до КП «Рубіжнетеплокомуненерго» (надалі – КП) із проханням розглянути питання про укладення договору на постачання теплової енергії. У відповідь КП надіслало відповідачеві два примірники договору про постачання теплової енергії, підписані з боку КП та скріплені його печаткою. Однак підписаний відповідачем примірник договору чи протокол розбіжностей на адресу КП так і не надійшов. Оскільки займані відповідачем приміщення опалювалися від мереж центрального тепlopостачання житлового будинку, впродовж 2012–2015 років КП постачало в зазначені нежитлові приміщення теплову енергію. Коли КП надіслало на адресу ПП «Ромалекс» вимогу про оплату за спожиту протягом трьох років теплову енергію, останнє залишило вимогу без відповіді та задоволення, що й стало підставою для звернення КП до господарського суду з позовом. Позовні вимоги КП обґрунтовувало посиланням на положення глави 83 ЦК України [2].

Хоч наведена справа на перший погляд і схожа на ситуацію з ландшафтним дизайном, однак впевненості в тому, що в позові слід відмовити, в цій справі значно менше. Більше того, нам видається, що між двома означеними випадками є малопомітна, але істотна відмінність, яка докорінним чином впливає на правову кваліфікацію відносин сторін. Проте для того, щоб виявити цю відмінність, маємо провести ретельний аналіз суб'єктивної сторони в поведінці потерпілого, що послугувала причиною збагачення набувача.

Приклад із ландшафтним дизайном ілюструє важливе правило, а саме: якщо

збагачення мало місце внаслідок умисних дій потерпілої сторони, якій було достеменно відомо про те, що вона не зобов'язана до вчинення жодних дій на користь набувача, – кондикція виключається. Звідси логічно слідує, що у випадку, коли причиною збагачення є поведінка самого потерпілого, кондикція може мати місце лише за умови, що дії потерпілого були ненавмисними в тому сенсі, що він допустив помилку, надаючи предмет збагачення набувачеві. Прикметно, що хоча вітчизняні наукові розвідки, присвячені кондикції, рясніють використанням слова «помилка» і похідних від нього², тим не менше, дослідники не розглядають наявність помилки як необхідну умову виникнення кондикційного зобов'язання і, відтак, не вдаються до аналізу зазначеного поняття у відповідному контексті.

У той же час помилка потерпілого в процесі кондикції із надання була предметом ретельного вивчення в зарубіжній літературі. На особливу увагу заслуговує англо-американський досвід, адже саме в рамках системи загального права концепція помилки зазнала із плином часу значних змін, через які виявляли себе різноманітні міркування правової політики, приховані за нормами про кондикцію.

Так, спочатку в доктрині загального права проводився чіткий вододіл між двома типами помилки – між помилкою щодо факту (*mistake of fact*) і помилкою щодо права (*mistake of law*). Кондикція згідно з такими уявленнями допускалась лише за умови, що потерпілий припустився помилки щодо факту. Натомість помилка щодо права виключала можливість вимагати повернення виконаного відповідно до принципу *error juris neminen excusat* – «правова помилка нікого не виправдовує». Провідною справою, котра запровадила відповідний підхід, була справа *Bilbie v Lumley and Others* (1802) 102 ER 448.

За обставинами цієї справи під час укладення договору страхування страхувальник приховав від страховика інформацію,

важливу для оцінки страхового ризику. Однак після того, як страховий випадок стався, раніше прихована інформація була надана страховикові задля визначення розміру збитків. Страховик спершу здійснив виплату, однак згодом звернувся до суду, вимагаючи її повернення. Свою вимогу страховик мотивував тим, що приховання страхувальником істотної інформації в момент видачі страхового полісу є підставою для відмови у здійсненні страхової виплати. Заперечуючи проти цього, страхувальник вказував, що хоча інформація на момент видачі полісу і була прихована, однак у подальшому, до моменту здійснення виплати, цю інформацію було розкрито, а отже, страховик прийняв рішення про здійснення виплати будучи обізнаним про всі істотні обставини. Тоді страховик скоригував своє обґрунтування, пославшись на помилку. Він зазначав, що в момент здійснення виплати він помилився щодо того, що він зобов'язаний здійснити виплату, оскільки не взяв до уваги, що законодавство звільняє його від такого обов'язку внаслідок факту приховання інформації страхувальником. Суд визнав таку помилку помилкою щодо права і проголосив принцип, за яким помилка щодо права унеможливорює кондикцію. Висновок суду було сформульовано так: «Кошти, сплачені особою, котра мала повне знання (або засоби до отримання такого знання) щодо всіх обставин, не можуть бути повернені на тій підставі, що платіж було здійснено через незнання закону».

Цікаво порівняти цю справу зі справою № 753/23725/15-ц, що розглядалась Верховним Судом України у 2017 році. У цій справі після того, як сталася дорожньо-транспортна пригода, стосовно винної – як уважалось – особи було складено протокол про адміністративне правопорушення. Страхова компанія, в якій ця особа застрахувала свою цивільно-правову відповідальність, здійснила відшкодування на користь потерпілого. Однак у подальшому рішенням суду провадження в справі про притягнення до адміністративної відповідальності застрахованої особи було закрито у зв'язку з відсутністю складу адміністративного правопорушення. Страхова компанія звернулася до потер-

² Як-то: «В результаті помилки залізниця видала вантаж організації, яка не є вантажоодержувачем» [3, с. 48]; «Банк помилково перерахував кошти вкладника не на вказаний останнім рахунок» [3, с. 49] «Мешканець комунальної квартири помилково оплачує комунальні послуги за сусідів» [4, с. 131] тощо.

пілого з вимогою про повернення виплаченого раніше відшкодування. Верховний Суд України визнав положення глави 83 ЦК України застосовними у цій справі [5]. І хоча Верховний Суд України не апелював до концепції розрізнення юридичних і фактичних помилок, видається, що він дійшов такого ж висновку, якого б дійшли в аналогічній справі англійські чи американські суди, адже помилка щодо того, хто є винуватцем ДТП – це помилка щодо факту, і страхова компанія на момент здійснення виплати не знала і не могла знати, що її клієнт не винуватий (з огляду на те, що в протоколі про адміністративне правопорушення було позначено прямо протилежне).

Проте з плином часу жорстке розрізнення фактичних і юридичних помилок в загальному праві було піддане сумніву і зрештою зовсім втратило значення. Знаковою в цьому контексті стала справа *Woolwich Equitable Building Society v Inland Revenue Commissioners* (1993) AC 70. Остаточну крапку в дискусії, як видається, було поставлено в рішенні *Kleinwort Benson Ltd. v. Lincoln City Council et al.* (1999) 2 A.C. 349, в якому лорд Гофф (Lord Goff) рішуче зазначив: «Правило правової помилки більше не повинне підтримуватися як частина англійського права, і англійське право має відтепер визнавати, що існує загальне право на повернення коштів, сплачених через помилку, байдуже стосується вона факту чи права».

Обставини цієї справи заслуговують на спеціальну увагу. Компанія Клейнворт Бенсон Лімітед уклала з органами місцевої влади декілька своп-контрактів. На момент укладення цих контрактів судова практика визнавала їх дійсними і, отже, юридично обов'язковими для сторін. На виконання зазначених контрактів компанія перерахувала органам місцевої влади передбачені умовами кошти. Однак у подальшому судова практика змінилась, і подібні контракти стали визнавати недійсними через те, що вони укладені *ultra vires*, тобто поза межами повноважень органів місцевої влади. Компанія звернулася до суду з вимогою про повернення коштів, сплачених на виконання вищевказаних своп-контрактів. Палата Лордів

дійшла висновку, що компанія припустилася юридичної помилки (вважаючи себе зобов'язаною за своп-контрактами, які насправді не мали юридичної сили), але, тим не менше, вона не повинна через це втрачати право на повернення сплачених коштів.

У контексті цієї справи варто звернути увагу на такий вкрай важливий аспект. Причиною юридичної помилки компанії стала зміна судової практики при незмінності законодавства. Іншими словами, законодавство залишилось тим же, однак підхід до його тлумачення (з боку вищих судових інстанцій) став інакшим. На перший погляд може здатися, що подібна проблема можлива лише в рамках англо-американського права, де прецедент визнається головним джерелом права. Проте насправді аналогічна ситуація може скластися і в українських реаліях. Так, приміром, неважко уявити, що спершу відповідно до позиції вищих судових інстанцій одночасне стягнення штрафу й пені за одне і те ж порушення зобов'язання визнається допустимим. Будучи обізнаною із цією практикою, особа сплачує кредиторів і штраф, і пеню. Однак згодом позиція судів змінюється на протилежну, і відтепер одночасне стягнення штрафу й пені визнається недопустимим. Чи має право особа вимагати повернення надмірно сплачених штрафних санкцій, посилаючись на те, що вона сплатила їх внаслідок того, що помилково вважала дійсною умову договору про одночасну сплату штрафу й пені?

Згідно з логікою Палати Лордів, висловленою в справі *Kleinwort*, відповідь на це запитання має бути ствердною. Як зауважувалося в рішенні, «кошти, сплачені через помилку щодо права, підлягають поверненню, навіть якщо платіж було вчинено згідно з усталеним розумінням закону, котре в подальшому було відхилене судовим рішенням». Однак такий підхід означає, що правова позиція вищої судової інстанції, яка змінює усталену практику, наділяється зворотною дією в часі. З одного боку, принцип недопустимості зворотної дії в часі, як він сформульований в українському праві (ст. 58 Конституції України, ст. 5 ЦК України), стосується

лише нормативно-правових актів (законодавства). Оскільки рішення вищих судових інстанцій не є нормативно-правовими актами, формально заборона ретроактивної дії на них не розповсюджується. З іншого боку, телеологічне тлумачення цієї заборони свідчить на користь протилежного висновку. Так, заборона зворотної дії в часі законів спрямована на те, щоб уникнути правової непевності, тобто ситуації, коли особа, визначаючи курс своєї поведінки, не може покладатися на положення чинного права з огляду на те, що його чинність завжди сумнівна (позаяк немає гарантій що положення права є саме такими, якими вони видаються особі в момент прийняття того або іншого рішення, заснованого на цих положеннях). Загроза правової непевності створюється однаковою мірою, як у випадку з ретроактивною дією законів, так і у випадку з ретроактивною дією позицій вищих судових інстанцій щодо тлумачення цих законів.

Зважаючи на зазначене, заслуговує на підтримку ідея, висловлена в іншій справі – в справі *Cooley v. County of Calaveras* (1898) 121 Cal. 482, де суд зазначив: «Якщо допустити, що більш пізні судові рішення в якійсь окремій справі анулює все, що було висловлено впродовж років в інших справах такого ж роду за інакшого розуміння права, то це потягло б згубні наслідки».

На проблему, пов'язану зі зміною судової практики, можна поглянути і під дещо іншим кутом зору. Так, якщо виходити з того, що позиція вищої судової інстанції діє лише *ex nunc*, тобто лише на майбутнє, то з такої точки зору кошти, сплачені відповідно до того розуміння закону, яке сповідувалося судами в момент платежу, не є коштами, сплаченими безпідставно, адже згідно із чинним на момент платежу розумінням права платник був дійсно зобов'язаний до сплати.

Таким чином, маємо дійти висновку, що кондикційне зобов'язання не повинно виникати у випадку, коли особа виконала обов'язок, який на момент його виконання визнавався існуючим відповідно до правозастосовної практики вищих судових інстанцій, котра, однак, згодом змінилась на протилежну, згідно з якою такий

обов'язок більше не визнається. При цьому такий висновок має пояснюватися не тим, що в даному випадку має місце помилка щодо права, яка виключає кондикцію, а, радше, необхідністю забезпечення правової певності.

Залежно від того, що саме послугувало причиною збагачення, всі випадки безпідставного збагачення можна поділити на чотири види: (а) збагачення внаслідок поведінки потерпілого; (б) збагачення внаслідок поведінки набувача; (в) збагачення внаслідок поведінки інших осіб; та (г) збагачення внаслідок події (див. ч. 2 ст. 1212 ЦК України). Усе, що було написано вище про помилку потерпілого, актуальне лише для першого виду збагачення, тобто лише для тих випадків, коли поведінка самого потерпілого призводить до збагачення іншої особи. У німецькій доктрині такі випадки називають кондикцією з надання, а в Давньому Римі їх іменували *condictio indebiti*, що можна перекласти як «кондикція незаборгованого», або «виребування назад сплаченого за відсутності боргу» [6, с. 21]. Іншими словами, йдеться про ті випадки, коли потерпіла особа здійснює виконання зобов'язання, якого насправді не існує, наприклад, помилково вважаючи себе зобов'язаною, сплачує кошти, передає речі, виконує роботи або надає послуги тощо.

У цивілістичній літературі досить часто стверджується, що виконання зобов'язання є правочином, оскільки воно відповідає всім істотним ознакам останнього (див. ст. 203 ЦК України). Так, В.І. Крат зазначає: «Виконання зобов'язання як правомірна дія, що спрямована на припинення зобов'язання, за своєю суттю є правочином» [7, с. 32]. Звідси закономірно слідує, що на виконання зобов'язання мають поширюватися норми про правочини і в тому числі норми про недійсність правочинів та її правові наслідки. Під таким кутом зору слід було б дійти висновку, що виконання зобов'язання може бути визнане недійсним на підставі правил § 2 глави 16 ЦК України.

Як одна з підстав недійсності в зазначеному параграфі названа помилка (ст. 229 ЦК України). У такому контексті виникає непроста проблема кваліфікації правовід-

носин. Скажімо, якщо особа помилково переказала кошти на хибний рахунок, то цій ситуації може бути надано два різних юридичних трактування. Перше трактування: переказ коштів є правочинном, а отже, його можна визнати недійсним на підставі правил ст. 229 ЦК України як такий, що вчинений внаслідок помилки, і, відповідно, застосувати правила реституції. Друге трактування: переказ коштів є причиною безпідставного збагачення, а отже, підлягають застосуванню правила кондикції.

Чи не єдиним ученим на просторі країн СНД, хто звернув увагу на цю колізію правових кваліфікацій, є О.М. Ерделевський [8]. Щоправда, вчений вважає, що у випадку сплати неіснуючого боргу платіж може визнаватися недійсним як удаваний або фіктивний (а не як учинений внаслідок помилки). Дослідник зазначає: «Передання майна на виконання завідомо неіснуючого зобов'язання в багатьох випадках може бути кваліфіковане як удаваний або фіктивний правочин. <...> Позаяк неіснуюче зобов'язання не може бути припинене, виконання завідомо неіснуючого зобов'язання завжди означає брак наміру створити правові наслідки, відповідні виконанню цього зобов'язання» [8, с. 89].

Разом із тим розв'язання зазначеної проблеми, запропоноване О.М. Ерделевським, на наш погляд, не видається конструктивним, по-перше, через те, що вчений в остаточному підсумкові апелює до концепції зловживання правом [8, с. 91], межі застосування якої в окресленому контексті залишаються невизначеними, по-друге, через те, що казус, на підставі якого будується аргументація вченого [8, с. 90], має бути аналізований через призму правил про укладення договору, а не правил кондикції (і навіть більше того, в європейському праві ситуація, описана О.М. Ерделевським, знаходить пряму регламентацію якраз у межах інституту укладення договору).

З точки зору юридичного прагматизму вирішальне значення мають практичні наслідки, які тягне за собою та або інша правова кваліфікація відносин. У цьому річизі важливо зауважити на таке. Від-

повідно до ст. 229 ЦК України далеко не будь-яка помилка може бути підставою для визнання правочину недійсним – релевантною є лише помилка щодо обставин, які мають істотне значення. Такими обставинами визнаються: природа правочину, права та обов'язки сторін, властивості і якості речі, які значно знижують її цінність або можливість використання за цільовим призначенням. При цьому в літературі наголошується, що зазначений перелік істотних обставин є вичерпним [9, с. 449]. Таким чином, якщо взяти під увагу той факт, що помилка в особі кредитора не перелічена в колі істотних (на що вже зверталась увага), то слід дійти висновку, що у випадку помилкового переказу коштів не на той розрахунковий рахунок (а це фактично означає, що кошти будуть зараховані хибному адресатові) помилка платника не є істотною, а отже, і не дає підстав для визнання платежу недійсним і повернення коштів за правилами про реституцію. Проте такий висновок напевно чи відповідає вимогам справедливості та розумності.

У романо-германській цивілістичній літературі особливо наголошується, що помилка потерпілого в кондикції з надання «немає нічого спільного з помилкою, яка дає право на оспорювання договору. Навіть незначної помилки – помилки в праві чи помилки, скоєної через грубу необережність – достатньо для обґрунтування позову про повернення неналежно сплаченого» [10, с. 289].

З огляду на все зазначене, ми вважаємо, що єдино правильною кваліфікацією випадку з переказом коштів на хибний рахунок є визнання такого випадку правопороджуючим юридичним фактом, із якого виникає кондикційне зобов'язання.

Підбиваючи підсумок, зазначеному про помилку потерпілого, повернімося до наведеної раніше справи про заборгованість за комунальні послуги, надані за відсутності договору. Отож, чи відрізняється вона від ситуації, коли поза волею особи їй було нав'язано послуги ландшафтного дизайну?

По-перше, слід звернути увагу на те, що у сфері надання житлово-комунальних послуг діє спеціальне законодавство,

відповідно до якого укладення договору на надання житлово-комунальних послуг визначено як *обов'язок* споживача (п. 1 ч. 2 ст. 7 ЗУ «Про житлово-комунальні послуги»). По-друге, відключення споживачів від мереж централізованого опалення відбувається з додержанням спеціально передбаченої процедури³, яка в нашому випадку не була ініційована споживачем. По-третє, за умовами наведеної справи (№ 913/90/15) споживач безпосередньо виявив намір укласти договір на надання житлово-комунальних послуг (який, щоправда, в подальшому не реалізував до кінця).

Беручи до уваги специфіку житлово-комунальних послуг, а також наведені вище обставини справи, маємо, отже, дійти висновку, що комунальне підприємство не нав'язувало свої послуги (як у випадку із ландшафтним дизайном), а, скоріше, помилялося щодо наявності в нього обов'язку постачати теплову енергію в приміщення відповідача. При цьому, оскільки будь-яка помилка є достатньою для кондикції (і лише свідомі навмисні дії за умов повної обізнаності виключають кондикцію), комунальне підприємство має право на відшкодування вартості наданих послуг відповідно до правил глави 83 ЦК України.

Висновки і пропозиції. Причиною безпідставного збагачення набувача за рахунок потерпілого може бути: поведінка потерпілого, поведінка набувача, поведінка третіх осіб або подія. Якщо за обставинами конкретної справи виявляється, що причиною збагачення послугувала поведінка самого потерпілого, в такому разі суд має дослідити суб'єктивне ставлення останнього до власних дій щодо передання предмета збагачення набувачеві. При цьому мають діяти такі правила. Якщо потерпілий, будучи обізнаним про всі фактичні обставини і, зокрема, про відсутність у нього обов'язків

по відношенню до набувача, тим не менше вільно й умисно передав останньому предмет збагачення – кондикційне зобов'язання не виникає. Для того, аби виникло кондикційне зобов'язання, передання предмета збагачення потерпілим набувачеві має бути вчиненим внаслідок помилки, причому незалежно від того, наскільки грубою була така помилка і незалежно від того, стосувалася вона фактів чи права. Проте якщо помилка особи стосувалася права і була зумовлена подальшою зміною усталеної судової практики, такому разі кондикційне зобов'язання не виникає, оскільки з метою забезпечення принципу правової визначеності позиції судів мають вважатися такими, що не мають зворотної сили в часі.

Список використаної літератури:

1. Берестова І. Суб'єктивне ставлення контрагентів у зобов'язаннях з безпідставного збагачення. Підприємництво, господарство і право. 2002. № 12. С. 17–19.
2. Постанова Вищого господарського суду України від 05.11.2015 р. у справі № 913/90/15. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/53204655>.
3. Загородній С.А. Правові підстави виникнення кондикційних зобов'язань. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2011. № 4. С. 45–51.
4. Венедіктова І.В. Охоронюваний законом інтерес в кондикційних зобов'язаннях. Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Харків: ХНУ, 2012. № 1028: Серія «Право». С. 129–132.
5. Постанова Верховного Суду України від 04.10.2017 року в справі № 753/23725/15-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/70357427>.
6. Карнаух Б. Безпідставне збагачення у праві Давнього Риму. Проблеми законності. 2017. № 138. С. 17–28. URL: <http://dx.doi.org/10.21564/2414-990x.138.108137>.
7. Баранова Л.М., Бегова Т.І., Бірюкова А.Г. та ін. Цивільне право: підручник у 2 т. / За ред. В.І. Борисової, І.В. Спасиби-Фатєєвої, В.Л. Яроцького. Т. 2. Харків: Право. 2011. 816 с.
8. Эрделевский А.М. О неосновательном обогащении. Право и политика. 2001. № 1. С. 87–91.
9. Бобко Т.В., Бородовський С.О., Дришлюк А.І. та ін. Цивільний кодекс України:

³ Див. п. 25 Правил надання послуг з централізованого опалення, постачання холодної та гарячої води і водовідведення (затв. постановою КМУ від 21 липня 2005 р. № 630) та Порядок відключення окремих житлових будинків від мереж централізованого опалення та постачання гарячої води при відмові споживачів від централізованого теплопостачання (затв. наказом Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України від 22.11.2005 № 4).

науково-практичний коментар. Т. 4: Об'єкти. Правочини. Представництво. Строки / За ред. проф. І.В. Спасибо-Фатеевої. Харків: Право, 2010. 768 с.

10.Цвайгерт К., Кётц Х., Введение в сравнительное правоведение: в 2 т. Москва: Междунар. отношения, 1998. Т. 2. 512 с.

Ваштарева Е. А. Ошибка потерпевшего как условие возникновения кондикционного обязательства

Статья посвящена исследованию ошибки потерпевшего как одного из условий возникновения обязательства из неосновательного обогащения (также известного как кондикционное обязательство). Обосновывается, что в случае, когда причиной обогащения является поведение потерпевшего, суду надлежит исследовать субъективное отношение потерпевшего к собственным действиям. Если потерпевший, зная, что он не обязан в отношении приобретателя, тем не менее умышленно предоставил последнему предмет обогащения, – кондикционное обязательство не должно возникать. Для возникновения кондикционного обязательства действия потерпевшего по предоставлению предмета обогащения должны быть совершены вследствие ошибки.

Ключевые слова: ошибка, кондикция, неосновательное обогащение, правовая определенность, квазиконтракты.

Vashtareva Ye. Disadvantaged Person's Error as a Precondition for Condictio Obligation

The article addresses disadvantaged person's error as one of the preconditions triggering obligation out of unjust enrichment (also known as condictio obligation). It is argued that, as long as the enrichment is caused by the very disadvantaged person's behavior court has to inquire into subjective attitude of the latter towards his own actions. If the disadvantaged person knows that he or she has no obligations vis-à-vis the enriched person and nevertheless purposely transfers the subject matter of the enrichment, then condictio obligation should not arise. In order for the condictio obligation to arise transferring the subject matter of the enrichment has to be made due to mistake.

Key words: error, condictio, unjust enrichment, legal certainty, quasicontracts.